

Herta Müller: Cada paraula sap quelcom sobre el cercle viciós

Discurs Nobel 7 de desembre del 2009

«TENS UN MOCADOR?» em preguntava ma mare cada matí a la porta de casa, abans que jo isquera al carrer. Jo no en duia, i com que no en duia, tornava a l'habitació i n'agafava un. No duia el mocador cada matí, perquè cada matí esperava la pregunta. El mocador era la prova que ma mare em protegia al matí. A altres hores del dia, més tard, o en altres circumstàncies, quedava a mercé de mi mateixa. La pregunta «TENS UN MOCADOR?» era una tendresa indirecta. Una de directa hauria sigut penosa, la qual cosa no existia entre els camperols. L'amor es disfressava de pregunta. Només així es podia dir a seques, en to d'ordre, com les maniobres del treball. El fet que la veu fóra aspra realçava inclús la tendresa. Cada matí estava jo una vegada sense mocador a la porta, i una segona vegada amb mocador. Només després eixia al carrer, com si amb el mocador també estiguera ma mare.

I vint anys més tard estava, ja feia temps, sola a la ciutat, fent de traductora en una fàbrica de maquinària. A les cinc del matí m'alçava, i a les sis i mitja començava la faena. Al matí ressonava l'himne al pati de la fàbrica a través de l'altaveu, durant la pausa del migdia s'escoltaven els cors dels obrers. Però els obrers, que estaven menjant, tenien els ulls buits com la llanda, les mans empastifades d'oli, i el que menjaven estava embolicat en paper de periòdic. Abans de menjar-se un tros de cansalada, li treien la tinta del periòdic rasant-la amb el ganivet. Dos anys van passar a tot córrer de la quotidianitat, tots els dies iguals.

Al tercer any es va acabar la igualtat dels dies. En el transcurs d'una setmana va entrar tres voltes a la meua oficina, a primera hora del matí, un home gegantí, d'ossos sòlids, amb ulls blaus rutilants, un colós dels serveis secrets.

La primera vegada, dret, em va insultar i se'n va anar.

La segona vegada es va llevar l'impermeable, el va penjar en una perxa de l'armari i va seure. Aquell matí jo havia portat de casa unes tulipes i les estava posant en un gerro. Aquell home m'observava i va lloar el meu inusual coneixement de l'ésser humà. Tenia una veu esmunyedissa. Vaig sentir un gran desassossec. Li vaig impugnar l'elogi i li vaig assegurar que sabia alguna cosa de tulipes, però no sabia res de l'ésser humà. Llavors em va dir en to maliciós que ell em coneixia més bé que jo les tulipes. Després es va penjar l'impermeable al braç i se'n va anar.

La tercera vegada va seure i jo vaig em vaig quedar dreta, ja que havia deixat la cartera a la meua cadira. No em vaig atrevir a posar-la en terra. Em va insultar, em va tractar de nècia astuta, gandula, puteta, tan corrompuda com una gossa vagabunda. Va espentar les tulipes quasi fins a la vora de la taula, en el centre de la qual va posar un full de paper en blanc i un llapis. Va rugir: escriu. Dreta, vaig començar a escriure el que em dictava. El meu nom amb data naixement i adreça. I després que jo, independentment de la proximitat o del parentiu, no li diria a ningú que..., llavors va arribar la paraula horrible: *colaborez*, col·laboraria. Aquesta paraula ja no la vaig escriure. Vaig posar el llapis a un costat i em vaig dirigir a la finestra, a través de la qual vaig mirar cap al carrer ple de pols. No estava asfaltat, clots i cases giboses. I eixe carreró ruïnós es deia, a sobre, Strada Gloriei, 'carrer de la Glòria'. Al carrer de la Glòria hi havia un gat enfilat en una morera nua. Era el gat de la fàbrica i tenia una orella esgarrada. Al damunt li brillava el sol del matí com un tambor groc. Vaig dir: «*N-am caracterul*». No tinc aquest caràcter. Li ho vaig dir al carrer, fora. La paraula **CARÀCTER** va posar histèric l'home dels serveis secrets. Va trencar el full i en va tirar els trossos a terra. Però probablement se li va ocórrer

que hauria de presentar al seu cap la prova que havia intentat incorporar-me a la xarxa d'espionatge, perquè es va inclinar, va arreplegar tots els trossos en una mà i els va ficar a la cartera. Després va sospirar profundament i, enmig de la seua derrota, va llançar cap a la paret el gerro amb les tulipes, que s'hi va estavellar i va cruixir com si hi haguera dents en l'aire. Amb la cartera davall del braç va dir en veu baixa: «Açò ho pagaràs molt car. T'ofegarem al riu». Com parlant amb mi mateixa vaig dir: «Si firme això ja no podré viure amb mi mateixa i hauria de fer-ho jo. Millor facen-ho vostés». I a l'instant la porta de l'oficina ja era oberta i ell se n'havia anat. I fora, a la *Strada Gloriei*, el gat de la fàbrica havia botat de l'arbre a la teulada de la casa. Una de les branques s'engrundsava com un trampolí.

L'endemà va començar l'estira-i-arronsa. Jo havia de desaparèixer de la fàbrica. Cada matí a les sis i mitja m'hauria de presentar davant del director, el qual cada matí estava amb el cap del sindicat i el secretari el Partit. I així com en altres temps em preguntava ma mare «Tens un mocador?», ara em preguntava cada matí el director «Has trobat una altra faena?». I jo li responia cada vegada el mateix: «No estic cercant-ne cap. Estic a gust ací a la fàbrica, voldria quedar-m'hi fins que em jubile».

Un matí vaig arribar a la faena i els meus voluminosos diccionaris eren al terra del corredor, al costat de la porta de l'oficina. Vaig obrir, i, un enginyer estava assegut a l'escriptori. Em va dir: «Ací es toca a la porta abans d'entrar. Ara estic jo ací, i tu ja no tens res a fer en aquest despatx». A casa no podia anar-me'n, perquè haurien tingut un pretext per a acomiadar-me per faltar sense permís. Ara no tenia oficina, i amb més raó havia d'anar cada dia normalment a treballar, per cap motiu no havia d'absentar-me'n.

Una amiga, a qui cada dia li ho contava tot mentre tornaven a casa per la *Strada Gloriei*, em va deixar compartir al començament un cantó del seu escriptori. Però un matí es va plantar davant de la porta de l'oficina i em va dir: «No m'autoritzen a deixar-t'hi entrar. Tots diuen que ets una delatora». Les traves i vexacions s'enviaven cap avall, els rumors van començar a propagar-se entre els col·legues. Això era el pitjor. Contra els atacs un es pot defensar, contra la calúmia és impotent. Jo comptava cada dia amb tot, fins i tot amb la mort. Però amb aquesta perfídia no sabia què fer. Cap càlcul la tornava suportable. La calúmia ens farceix de brutícia, i ens asfixiem perquè no ens podem defensar. Segons l'opinió dels meus col·legues jo era exactament allò que m'havia negat a fer. Si els haguera espiat i delatat, haurien confiat en mi sense sospitar gens. En el fons, em castigaven perquè jo els protegia.

Com que ara amb més raó no podia absentar-me'n, i com que no tenia despatx i a la meua amiga no li permetien deixar-me entrar al seu, em vaig instal·lar, indecisa, a la caixa de l'escala, una escala que vaig recórrer unes quantes voltes de dalt a baix. De sobte vaig tornar a ser la filla de ma mare, perquè TENIA UN MOCADOR. El vaig estendre en un escaló entre la planta primera i la segona, el vaig allisar perquè estiguera com cal i vaig seure al damunt. Em vaig posar als genolls els meus diccionaris grossos i vaig començar a traduir descripcions de màquines hidràuliques. Jo era un acudit roïn a l'escala, i el meu despatx, un mocador. En les pauses del migdia, la meua amiga seia a l'escala al meu costat. Menjàvem juntes com abans ho havíem fet a la seua oficina i, encara més abans, a la meua. Per l'altaveu del pati, com sempre, els cors dels obrers entonaven cants sobre la felicitat del poble. La meua amiga menjava i plorava per mi. Jo no. Havia de ser ferma i dura. Molt de temps. Unes quantes setmanes eternes, fins que em van acomiadar.

En l'època en què jo era un acudit roïn a l'escala, vaig consultar el diccionari per a esbrinar la importància de la paraula ESCALA. El primer escaló de l'escala es diu ESCALÓ D'ARRANCADA, el darrer, ESCALÓ DEL REPLÀ. Els escalons horitzontals que un xafa es diuen ESTESSES, i els espais lliures entre els escalons s'anomenen fins i tot ULLS DE L'ESCALA. Per les peces de les màquines hidràuliques, empastifades d'oli, ja coneixia les belles paraules CUA D'ORONETA i COLL DE CIGNE, per a ajustar un caragol s'utilitzava una MARE DE CARAGOL, i de la mateixa manera em van deixar sorpresa els noms poètics de les parts d'una escala, la bellesa del llenguatge tècnic: ULLS DE L'ESCALA —és a dir,

l'escala tenia un rostre, ja fóra de fusta, pedra, ciment o ferro—. I els homes reproduïen la seua pròpia cara en les coses més voluminoses del món, donen al material mort els noms de la seua pròpia carn, el personifiquen en parts del cos. I el treball ardu tan sols resulta suportable als especialistes gràcies a aquesta tendresa oculta. Cada treball, en cada professió, es regeix pel mateix principi de la pregunta de ma mare sobre el mocador.

Quan jo era xiqueta, a casa hi havia un calaix destinat als mocadors. S'hi alineaven tres piles en dos fileres, l'una darrere de l'altra:

A l'esquerra, els mocadors d'home, per al pare i l'avi.

A la dreta, els mocadors de dona, per a la mare i l'àvia.

Al mig, els mocadors de xiquet, per a mi.

Aquell calaix era el nostre retrat de família en format de mocador. Els mocadors d'home eren els més grans, tenien un vora fosca de color marró, gris o bordeus. Els mocadors de dona no eren tan grans, amb la vora de color blau celeste, roig o verd. Els mocadors de xiquet eren els més petits, sense vora, però en el quadrat blanc hi havia flors o animals pintats. Entre les tres classes de mocadors hi havia els que es feien servir els dies faeners, en la filera anterior, i els que s'usaven els diumenges, en la posterior. Els diumenges, el mocador havia de fer joc amb el color de la roba, encara que no es vera.

Cap altre objecte a casa, ni tan sols nosaltres mateixos, ens resultava tan important com el mocador. Es podia fer servir per a una infinitat de coses: refredats, quan el nas sagnava o hi havia alguna ferida a la mà, al colze o al genoll, quan algú plorava o quan algú el mossegava per a reprimir el plor. Un mocador fred i humit al front alleujava el mal de cap. Amb quatre nusos als cantons servia per a protegir-se del sol o de la pluja. Quan un volia recordar alguna cosa, feia un nus al mocador com a artifici mnemotècnic. Per a carregar bosses pesades s'hi embolicava la mà. Si s'onejava era un senyal de comiat quan el tren eixia de l'estació. I com que *tren* en romanés es diu TREN, i en el dialecte del Banat *llàgrima* (*Träne*) es diu *trän*, en el meu cap el grinyol dels trens sobre els carrils equivalia sempre al plor. En l'aldea, quan algú moria se li lligava de seguida un mocador al voltant de la barbata perquè la boca quedara tancada quan passava la rigidesa cadavèrica. Quan en la ciutat algú es desplomava a la vora del camí, sempre hi havia un transeünt que amb el seu mocador cobria la cara del mort, i així el mocador passava a ser el seu primer repòs mortuori.

A darrera hora de la vesprada, els dies calorosos d'estiu, els pares enviaven els fills al cementeri perquè regaren les flors. Ens ajuntàvem dos o tres i anàvem d'una tomba a una altra, regant-les ràpidament. Després séiem, molt junts els uns als altres, a les escales de la capella i observàvem com d'algunes tombes pujaven nuvolets de vapor blanc. Volaven un estoneta per l'aire negre i desapareixien. Per a nosaltres eren les ànimes dels morts: figures zoomòrfiques, ulleres, flasconets i tasses, guants i calces. I de tant en tant un mocador blanc amb la vora del color negre de la nit.

Més tard, conversant amb Oskar Pastior per tal d'escriure sobre la seua deportació a un camp de treballs forçats soviètic, em va contar que una mare russa vella li va regalar una vegada un mocador blanc de batista. Tal vegada tingueu sort tu i el meu fill, i podeu tornar aviat a casa, va dir la russa. El seu fill tenia la mateixa edat que Oskar Pastior i estava tan lluny de casa com ell, en la direcció oposada, va dir, en un batalló de càstig. Oskar Pastior havia tocat a la seua porta com un captaire mig mort de fam, volia canviar-li un tros de carbó per un poc de menjar. Ella el va fer entrar a casa i li va donar un plat de sopa. I quan el nas d'Oskar va començar a gotejar en el plat, li va donar el mocador blanc de batista, que no havia usat ningú encara. Amb una vora calada de bastonets i rosetes impecablement brodats amb fils de seda, el mocador era una bellesa que va abraçar i va ferir el captaire. Un híbrid; d'una banda un consol de batista; de l'altra, una cinta mètrica amb bastonets de seda, les ratlles blanques en l'escala del seu desemparament. Oskar Pastior mateix era un híbrid per a aquella

dona: un captaire estrany a casa i un fill perdut al món. En aquestes dues persones l'havia fet feliç i li havia exigint massa el gest d'una dona que, per a ell, també era dues persones: una russa estrangera i una mare preocupada amb la pregunta: «TENS UN MOCADOR?».

Des que em vaig assabentar d'aquesta història també jo tinc una pregunta: és «TENS UN MOCADOR?» vàlida en totes parts i es troba estesa per mig món en la brillantor de la neu entre la congelació i el desgel? Creua totes les fronteres passant entre muntanyes i estepes fins a endinsar-se en un imperi gegantí sembrat de camps de treballs forçats? No hi ha manera de matar la pregunta «TENS UN MOCADOR?» Ni tan sols amb la falç i el martell, ni tan sols en l'estalinisme de la reeducació per mitjà de tants camps de treballs forçats?

Encara que ja fa dècades que parle romanés, en la conversa amb Oskar Pastior em vaig adonar per primera vegada que en romanés *mocador* es diu BATISTA, de nou la sensual llengua romanesa, que simplement llança amb constrenyiment les seues paraules fins al cor de les coses. El material no fa cap volta, es designa com a mocador llis, com a BATISTA. Com si cada mocador fóra de batista en qualsevol temps i lloc.

Oskar Pastior va alçar el mocador a la maleta com una relíquia d'una doble mare amb un doble fill. Després se'l va emportar a casa després de cinc anys ben llargs al camp de treballs forçats. Per què? Aquell mocador blanc de batista era esperança i por, i quan una persona renuncia a l'esperança i a la por, mor.

Després de la conversa sobre el mocador blanc vaig passar mitja nit fent per a Oskar Pastior un *collage* en un paper blanc:

*Ací ballen punts diu Bea
entres en un got de llet de tija llarga
roba interior blanca tina de zinc gris verd
contra reembossament es corresponen
quasi tots els materials
mira ací
jo sóc el viatge amb tren i
la cirera a la sabonera
no parles mai amb homes estranys ni
sobre la Central*

Quan a la setmana següent vaig anar a sa casa per a regalar-li el *collage*, em va dir: «Damunt has d'apegar: «PERA OSKAR»». Jo li vaig dir: «El que et done, et pertany, i tu ho saps». Ell va dir: «has d'apegar-ho damunt, potser el paper no ho sabrà». Me'l vaig endur de nou a casa i damunt vaig apegar: «PERA OSKAR». I li'l vaig tornar a regalar la setmana següent, com si haguera tornat de la porta sense mocador la primera vegada i ara estiguera una segona vegada a la porta amb mocador.

Amb un mocador acaba també una altra història:

El fill dels meus avis es deia Matz. Pels anys trenta el van enviar a Timisoara a estudiar finances perquè es fera càrrec del negoci de cereals i de la botiga d'ultramarins de la família. A l'escola ensenyaven mestres del Reich alemany, nazis autèntics. En acabar els estudis, Matz potser havia rebut, de passada, una capacitació en finances, però sobretot va rebre formació nazi –un llavat de cervell planificat–. Quan va eixir de l'escola, Matz era un nazi fervorós, un convertit. Lladrava consignes antisemites, era inabastable com un dèbil mental. L'avi el va reprendre sovint, li deia que devia tota la seua fortuna només als crèdits d'homes de negocis jueus amics seus. Però, en adonar-se que això no servia de

res, el bufetejà unes quantes voltes. Malgrat això, al seu fill li havien trastornat el judici. Jugava a ser l'ideòleg de l'aldea, vexava els xics de la seua edat que es negaven a anar al front. En l'exèrcit romanés ocupava un lloc d'oficinista. Però de la teoria va voler passar a la pràctica. Es va presentar voluntari a la SS, volia anar al front. Al cap d'uns quants mesos va tornar a casa per a casar-se.

Després d'haver sigut testimoni dels crims al front, va aprofitar una fórmula màgica vàlida per a escapar-se uns quants dies de la guerra. Aquesta fórmula màgica era: permís per casament.

L'àvia tenia dues fotografies del seu fill Matz en el fons d'un calaix, una del casament i una de la mort. En la foto del casament es veu una núvia vestida de blanc, una mà més alta que ell, esvelta i seriosa, una verge d'algeps. Al cap porta una corona de cera com fulles nevades. Al costat hi ha Matz amb l'uniforme nazi. En compte de ser un nuvi, és un soldat. Un soldat del casament i el seu propi darrer soldat de la pàtria. A penes no havia tornat al front, va arribar la foto de la mort. I en aquesta, un darrer soldat destrossat per una mina. La foto de la mort és de la grandària d'una mà, un camp negre, al centre un drap blanc amb un muntó gris de restes humanes. Sobre el fons negre, el drap blanc sembla tan petit com un mocador de xiquet el quadrat blanc del qual té pintat al mig un dibuix estrany. Per a l'àvia aquesta foto també tenia el seu híbrid. En el mocador blanc hi havia un nazi mort, en la seua memòria, un fill viu. L'àvia va deixar aquesta doble foto tots aquells anys en el seu devocionari. Resava cada dia. Probablement les seues oracions també tenien doble fons. Probablement seguien el hiat entre el fill volgut i el nazi obcecat i demanaven també a Déu que li facilitara l'acte d'equilibri d'estimar aquest fill i perdonar el nazi.

L'avi havia sigut soldat a la Primera Guerra Mundial. Sabia què deia quan, sovint i en to amarg, es referia al seu fill Matz així: «Sí, quan onegen al vent les banderes, el judici es perd en les trompetes». Aquest advertiment també era aplicable a la dictadura següent, en la qual em va tocar viure. Diàriament es veia com el judici dels petits i grans oportunistes es perdia en les trompetes. Jo vaig decidir no tocar la trompeta.

Però de xiqueta vaig haver d'aprendre a tocar l'acordió contra la meua voluntat. Perquè a casa s'havia quedat l'acordió roig de Matz, el soldat mort. Les corretges de l'acordió eren massa llargues per a mi, i perquè no m'esvararen pels muscles, el mestre d'acordió me les lligava a l'esquena amb un mocador.

Es pot dir que precisament els objectes més petits, siguen trompetes, acordions o mocadors, acaben lligant les coses més disperses en la vida; que els objectes giren i, en les seues desviacions, tenen quelcom que obeeix a les repeticions, al cercle viciós. Un pot creure-ho, mes no dir-ho. Però el que no es pot dir, es pot escriure. Perquè l'escriptura és un quefer mut, un treball que va del cap a la mà. De la boca, se'n prescindeix. En la dictadura jo parlava molt, sobretot perquè havia decidit no tocar la trompeta. La majoria de les vegades, parlar tenia conseqüències intolerables. Però l'escriptura va començar en el silenci, en aquella escala de la fàbrica on vaig haver de sospesar i decidir amb mi mateixa més coses de les que es podien dir. El que succeïa ja no es podia articular en paraules. Com a màxim els afegits externs, mes no la seua dimensió. Aquesta sols la podia lletrejar al cap, en silenci, en el cercle viciós de les paraules en escriure. Reaccionava davant de la por de morir amb fam de viure. Era una fam de paraules. Només el remolí de les paraules podia copsar el meu estat i lletrejava el que no es podia dir amb la boca. Jo anava darrere d'allò viscut en el cercle viciós de les paraules, fins que apareixia alguna cosa que no coneixia abans. Paral·lelament a la realitat entrava en acció la pantomima de les paraules, que no respecta dimensions reals, redueix les coses principals i augmenta les secundàries. El cercle viciós de les paraules confereix de colp i volta una espècie de lògica maleïda al que s'ha viscut. La pantomima és furiosa i roman atemorida i tan addicta com fastiguejada. El tema dictadura sorgeix ací espontàniament, perquè la naturalitat ja no torna mai quan a un li l'han robada quasi per complet. El tema està implícit ací, però les paraules s'apoderen de mi i porten el tema on volen. Ja res no és cert i tot és veritat.

Com a acudit roïn a l'escala estava jo tan sola com en aquella època en què, de xiqueta, tenia cura de vaques a la vall del riu. Menjava fulles i flors per tal de formar part d'elles, perquè sabien com es viu i jo no. Em dirigia a elles posant-los nom. El nom *card lleter* havia de ser realment la planta espinosa amb llet a les tiges. Però la planta no escoltava el nom *card lleter*. Llavors jo ho intentava amb noms inventats: COSTELLA ESPINOSA, COLL D'AGULLA, en els quals no figuraven ni *card* ni *lleter*. En l'engany de tots els noms falsos davant de la planta verdadera s'obria el forat envers el buit. La situació ridícula de parlar sola en veu alta amb mi i no amb la planta. Però la situació ridícula em feia bé. Jo cuidava vaques i el so de les paraules em protegia. Sentia:

*Cada paraula al rostre
sap alguna cosa del cercle viciós
i no ho diu*

El so de les paraules sap que ha d'enganyar, perquè els objectes enganyen amb el material, i els sentiments, amb els gestos. En el punt d'intersecció de l'engany dels materials i dels gestos s'instal·la el so de les paraules amb la seua veritat inventada. En escriure no es pot parlar de confiança, sinó més aïna de l'honestedat de l'engany.

Llavors, a la fàbrica, quan jo era un acudit roïn a l'escala, i el mocador, la meua oficina, també vaig trobar en el diccionari l'expressió ben bella *TREPPENZINS*, escales d'interés, que designa les taxes d'interés d'un préstec que s'apugen per trams. Les taxes d'interés són, per a un, despeses i, per a un altre, ingressos. En escriure acaben sent ambdues coses, com més aprofundisc en el text. Com més m'espolia el que he escrit, més mostra a allò que s'ha viscut allò que no hi havia en el viure. Només les paraules ho descobreixen, perquè abans no ho coneixien. Allí on sorprenen a allò que s'ha viscut és on més bé ho reflecteixen. Es tornen tan urgents que allò que s'ha viscut s'hi ha d'aferrar per a no desfer-se.

Trobe que els objectes no coneixen el seu material, que els gestos no coneixen els seus sentiments i les paraules no coneixen tampoc la boca que les enuncia. Però per assegurar-nos la nostra pròpia existència necessitem els objectes, els gestos i les paraules. Com més paraules ens és permès fer servir, més lliures som. Quan se'ns prohibeix la boca, intentem afirmar-nos amb gestos i fins i tot amb objectes. Són més difícils d'interpretar i romanen un temps lliures de sospita. I així poden ajudar-nos a convertir la humiliació en una dignitat que queda lliure de sospita per un temps.

Poc abans d'emigrar de Romania, el policia de l'aldea va venir un dia molt de matí a emportar-se ma mare. Ja estava a la porta quan se li va ocórrer la pregunta: «TENS UN MOCADOR?». I no en tenia. Encara que el policia es va mostrar impacient, ella va tornar a entrar a casa i en va traure un. A la comissaria, el policia va esclatar fent crits i dient impropis. Els coneixements de romanés de ma mare no bastaven perquè compreguera els rugits del policia, que després se'n va anar del despatx i va tancar la porta amb clau des de fora. Ma mare va passar el dia sencer allí tancada. Les primeres hores asseguda a la taula, plorant. Després va començar a anar d'una banda a l'altra i a torçar la pols dels mobles amb el mocador amerat de llàgrimes. Finalment va agafar el poal d'aigua del racó i la tovallola que penjava d'un clau a la paret i va fregar el terra. Em vaig quedar aterrida quan m'ho va contar. «Com has pogut fregar-li el despatx a aquest individu?», li vaig preguntar. I ella em va respondre, sense cap inconvenient: «Volia fer alguna cosa per matar el temps. I el despatx estava tan brut. Vaig fer bé a emportar-me un mocador d'home, dels grans».

Només llavors vaig comprendre que amb aquesta humiliació addicional, però voluntària, s'havia proporcionat dignitat en aquell arrest. En un *collage* vaig cercar paraules per a formular-ho:

Jo pensava en la rosa vigorosa al cor

*en l'ànima inservible com un colador
però el propietari va preguntar:
qui s'acaba imposant?
jo vaig dir: salvar la pell
ell va cridar: la pell és
només una taca de la batista ofesa
sense judici.*

M'agradaria poder dir una frase per a tots els qui, en les dictadures, tots els dies, fins avui, són desposseïts de la dignitat, encara que siga una frase amb la paraula *mocador*, encara que siga la pregunta: «TENIU UN MOCADOR?».

Potser, des de sempre, la pregunta pel mocador no es referira en absolut al mocador, sinó a l'extrema soledat de l'ésser humà.